

تبیین لایه‌های تفکری الگوی پیشرفت در اندیشه امام خمینی با بهره‌گیری از راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد محمد محمودی کیا^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸

چکیده:

یکی از دغدغه‌های اندیشمندان مسلمان تجددگرا طی یکصد و پنجاه اخیر، بررسی علل عقب‌ماندگی جوامع اسلامی و تلاش برای ارائه راهکاری برای تحقق نوعی الگوی بومی و دین‌بنیاد از مفهوم توسعه بوده است. از این رو، شاهد شکل‌گیری تنوعی از الگوهای توسعه در کشورهای اسلامی پیشرو همچون ایران، مالزی، ترکیه، قطر و عربستان سعودی هستیم که با توجه به مقتضیات بومی جوامع داخلی و نیز نوع خوانش از اسلام به الگوهای متفاوتی از یکدیگر منتج شده است. در این پژوهش با کاربرد راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد در صدد تبیین و شناخت لایه‌های تفکری اندیشه پیشرفت از منظر امام خمینی در دوره رهبری ده ساله ایشان بر جمهوری اسلامی ایران هستیم. لذا، پرسش تحقیق بدین صورت قابل ابراز است که با عنایت به اهمیت و جایگاه محوری اندیشه توسعه در نگاه امام خمینی، لایه‌های اندیشگی آن بر چه مؤلفه‌های مبتنا یافته است؟ بر اساس دسته‌بندی و مقوله‌بندی یافته‌های تحقیقات موجود، لایه‌های تفکری اندیشه پیشرفت نزد امام خمینی بر ۵ کلان‌محور: شناسایی پیشران‌ها، آماده‌سازی، آرمان‌شهرپردازی، ضرورت‌های الگوی توسعه، و نیز غایات الگوی توسعه مبتنا یافته است. بر این اساس، الگوی توسعه در نگاه امام خمینی را می‌بایست به صورت یک نظام اندیشگی منسجم و ساختارمند مورد مطالعه قرار داد که اندیشه پیشرفت را با هدف تعمیق فرهنگ توحیدی، و توسعه جامعه اخلاقی بر اساس ضرورت‌های روانشناختی، عناصر فرهنگ اسلامی و با تأکید بر ابعاد وجودی مختلف انسان، با نگاه تجربه تاریخی تمدنی و به دور از چالش‌های الگوهای غیربومی مورد تأکید قرار می‌دهد.

واژگان اصلی: اندیشه پیشرفت، روش داده‌بنیاد، امام خمینی، الگوی بومی توسعه، جمهوری اسلامی ایران.

۱. استادیار گروه اندیشه سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

اندیشه‌ورزی در باب ارائه بدیلی نظری برای توسعه و پیشرفت غربی در کشورهای اسلامی قدمتی به تاریخ ظهور جریان نوگرایی دینی از نیمه دوم قرن نوزدهم و ظهور چهره‌های برجسته‌های چون سید جمال‌الدین اسدآبادی، محمد عبده و... دارد. این اندیشه به عنوان مشخصه جریان نوگرایی دینی در صدد ارائه قرائتی نو و روزآمد از دین بود تا بتوان بر پایه آن جامعه را به سوی تعالی و پیشرفت سوق داد. بر همین مبنا، ضرورت بازتفسیر دین بر حسب مقتضیات زمانی و مکانی موجب ارائه تلاش‌های نظری از الگوی بومی توسعه در جوامع اسلامی شد؛ هر چند این تلاش‌ها در نهایت نتوانست به جنبشی فراگیر در جهان اسلام ارتقا یابد، با این حال شاهد ظهور شماری چند از الگوهای توسعه اسلامی بومی در کشورهای پیشرو همچون ترکیه، مالزی، عربستان سعودی و کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس هستیم که وجهی از اسلامیت را با وجهی از الگوی توسعه غربی درآمیخته‌اند. این در حالی است که الگوی توسعه غربی از حیث مبانی معرفتی و جهان‌شناخت در مغایرت با مبانی اندیشه دینی بوده و بر اساس اسطوره‌ها و نظم گفتمانی خاصی مبتنا یافته است. در مقابل، الگوی توسعه بومی در ایران پسا انقلاب، متأثر از الگوی اندیشه‌ورزی دینی امام خمینی، در تلاش است تا با تکیه بر مبانی معرفتی اسلام شیعی، خلاءهای الگوی توسعه اسلامی موجود را برطرف نماید و با ابتنا بر آن، الگوی توسعه بومی را پایه‌ریزی نماید. این پژوهش با هدف بررسی ویژگی‌ها و تبیین وجوه الگوی پیشرفت در نظم اندیشگی امام خمینی انجام شده است.

با توجه به این که اساساً منطق انقلاب اسلامی و نظام هنجاری برآمده از آن، مبتنی بر تعالیم دین اسلام و متأثر از قرائت نوخواهانه امام خمینی از آن‌ها است، هرگونه سیاست‌گذاری کلان‌مقیاس می‌بایست عطف به این مبادی درانداخته شود و همین ویژگی اهمیت این مسئله دوچندان می‌شود که بدون شناخت کافی از نظم اندیشگی ایشان در باب توسعه، نظام سیاسی در معرض خطر انحراف از معیار ارزش‌های تأسیسی انقلاب اسلامی قرار بگیرد.

با توجه به طرح‌ریزی‌های عملیاتی در سطح کلان نظام برای تدوین برنامه‌های توسعه، و نیز در آستانه بررسی برنامه توسعه هفتم جمهوری اسلامی ایران، ضروری به نظر می‌رسد که با نگاهی آسیب‌شناخت نسبت به چالش‌های برنامه‌های پیشین توسعه از حیث مباحث معرفتی، به چارچوب‌های کلان اندیشه توسعه از منظر معمار و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی توجهی بیش از پیش شود.

پرسش: لایه‌های تفکری اندیشه توسعه امام خمینی بر چه مؤلفه‌های نظری مبتنا دارد؟
 فرضیه تحقیق: امام خمینی به عنوان برجسته‌ترین چهره در میان طیف نوگرایان فقهی در دوره معاصر و نیز بنیان‌گذار نظم سیاسی پسا انقلاب، از پیشگامان اندیشه پیشرفت بومی در ایران به شمار می‌روند که خوانشی دین‌مدارانه، عقلانی، و چندوجهی از اندیشه توسعه را ارائه می‌نمایند چنانچه در سطح علل به طور عمده به دنبال زدودن زمینه‌های عقب‌ماندگی از کشور و رفع موانع فکری، هنجاری و کارگزاری - ساختاری در برابر تحقق اندیشه پیشرفت هستند؛ در بعد گفتمانی، درصدد ارائه خوانشی روزآمد از دین و منابع معرفتی آن برای مستعد و پویا ساختن اندیشه فقهی در عرصه اجتماع و سیاست بوده و در سطح اسطوره‌های نیز به دنبال خلق اسطوره‌ها و معانی جدید به منظور ساخت یک الگوی نوین از اندیشه توسعه هستند.

روش تحقیق

تحلیل داده‌ها در روش داده بنیاد، در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی و مبتنی بر طرح نظام‌مند نظریه داده بنیاد مورد تحلیل و مطالعه قرار می‌گیرد. بدین صورت که در مرحله نخست، طی کدگذاری باز، متون پژوهش‌های موجود مورد بررسی قرار گرفته و از طریق کدگذاری مضامین و یافته‌های آنها، ایده‌های تکراری مورد شناسایی قرار می‌گیرد. و این فرایند تا آن زمان تکرار می‌شود تا نوعی اشباع نظری حاصل شود (Gall & et al., 2003). در گام دوم، کدگذاری محوری، مفاهیم یکتای به دست آمده از مرحله نخست در مقولات شش گانه طبقه‌بندی شده و با شناخت روابط علی و معلولی حاکم بر پدیده‌ها، تلاش می‌شود تا این مفاهیم در قالب یک الگوی پادایمی به هم مرتبط شوند. در مرحله سوم، کدگذاری انتخابی، نحوه یکپارچه‌سازی مقولات توضیح داده می‌شود.

سیر تاریخی تکوین و تطور اندیشه توسعه در ایران معاصر

اندیشه الگوی بومی از توسعه در ایران، از دوران قاجار و به خصوص بعد از جنگ‌های ایران و روس مطرح گردیده و در زمان مشروطه، پهلوی و نیز در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی تداوم داشته است. دغدغه بومی‌گرایان عمدتاً بحث رابطه پیشرفت در راستای حل مشکلات کشور و همچنین بحث نقش دین به‌عنوان مهم‌ترین عنصر فرهنگی جامعه ایران در الگوهای توسعه بوده

است. بر این اساس آن‌ها راهبردهای مختلفی را در خصوص چگونگی اثرگذاری عناصر ملی و دینی بر الگوی توسعه مطرح کرده‌اند که از جمله این اندیشمندان می‌توان به عباس میرزا، میرزا محمدتقی خان امیرکبیر با تأسیس دارالفنون (۱۲۳۰)، میرزا یوسف خان مستشارالدوله در «رساله یک کلمه» (۱۲۴۸)، میرزا عبدالرحیم طالوف در «کتاب احمد» (۱۳۱۱ ه.)، «مسالك المحسنين» (۱۳۲۳ ه.) و «ایضاحات در خصوص آزادی» (۱۳۲۵ ه.)، میرزا ملکم خان در «اصول ترقی»، «دستگاه دیوان»، «حریت» و... (در مجموعه آثار، ۱۳۲۷)، آیت‌الله محمدحسین نائینی در «تنبيه الامه و تنزيه المله» (۱۳۲۷ ه.) و در سال‌های بعد افرادی چون احمد کسروی، ذکاءالملک فروغی، سید حسن تقی‌زاده، علی اصغر حکمت، جلال آل احمد و ... اشاره کرد که هر یک از منظر و رویکرد خاصی به نوعی به مباحثی چون علل عقب‌ماندگی، و یا چگونگی پیشرفت و توسعه در ایران پرداخته‌اند.

در سال‌های بعد از انقلاب و با غلبه گفتمانی نوگرایان فقهی، تحت تأثیر قرائت امام خمینی که از اقتباس و تصرف در تجدد و ارائه الگوی تجددگرایی بومی دفاع می‌کرد، مباحث مرتبط با توسعه‌خواهی دین‌مدار وارد مرحله جدیدی شد؛ از یکسو، این بحث توسط جمع کثیری از محققان علوم انسانی در ایران پی گرفته و در درون این جریان فکری، نگرش‌های مختلفی به چگونگی پیوند تجدد و دین مطرح شد و از سوی دیگر این الگوی بومی با تفوق رویکرد اسلام فقهاتی اجتهادی، شکل عملیاتی و اجرایی به خود گرفت و در عرصه‌های مختلف سیاسی اجتماعی اقتصادی به عملیاتی‌سازی و شکل‌گیری ساختارهای جدید مبتنی بر الگوی بومی از پیشرفت پرداخت. اما به تدریج بحث از ضرورت تأسیس الگوی جدیدی تحت عنوان «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» توسط رهبر انقلاب اسلامی طرح گردید و در نهایت با کوشش جمعی از اندیشمندان و نهادهای پیگیری‌کننده این ایده به تدوین «سند پایه الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت» در مهر ماه سال ۱۳۹۷ انجامید؛ امری که منجر به تدوین نخستین سند حاکمیتی جامع برای سیاست‌گذاری، آینده‌نگاری و هدف‌گذاری الگوی بومی از پیشرفت در ایران شد.

پیشینه پژوهش

ادبیات مرتبط با نسبت‌سنجی میان توسعه و اندیشه امام خمینی در پسا انقلاب اسلامی را می‌توان در یک دسته‌بندی سه گانه مورد بررسی قرار داد:

بخش نخست، به بررسی و سنجش مؤلفه‌های توسعه دین‌بنیاد در اندیشه امام خمینی به این

مهم ورود داشته‌اند؛ برای مثال، مؤلفه‌هایی چون خدامحوری، معنویت‌گرایی، عدالت‌گستری، مردم‌گرایی، فقرزدایی و... در پژوهش‌هایی چون میرمعزی (۱۳۸۲)، رضایی (۱۳۷۹)، عزتی (۱۳۷۸)، یوسفی نژاد (۱۳۹۲) مورد توجه بوده است.

دسته دوم تحقیقات عمدتاً بر الزامات و زمینه‌های فرهنگ‌بنیاد توسعه از منظر امام خمینی توجه داشته و سعی کرده‌اند تا موضوعات روان‌شناختی همچون وابستگی فکری به غرب، رجحان بخشیدن به فعالیت جمعی بر کنش فردی و... (میرسندسی، ۱۳۷۳)، مؤلفه‌های هنجارین در سامان‌بخشی به نظم سیاسی همچون اخلاق کارگزاران، عدالت اجتماعی، خودباوری، دنیاگرایی و... (حیدری، ۱۳۷۹؛ پیمان، ۱۳۷۴؛ عزتی، ۱۳۷۵) توجه داشته‌اند.

دسته سوم نیز با تأکید بر مؤلفه‌ها و الزامات توسعه اقتصادی به کاوش این موضوع در اندیشه امام خمینی پرداخته‌اند و موضوعاتی چون توزیع عادلانه ثروت، استقلال اقتصادی و... را در ترازوی نقد و بررسی گذاشته‌اند (حسنی، ۱۳۷۸؛ یوسفی، ۱۳۷۸؛ جمالی، ۱۳۸۶).

در مجموع، اندیشه توسعه‌خواهی از جمله مهم‌ترین حوزه‌های اندیشه انقلاب و رهبران آن است و فلسفه انقلاب را می‌بایست در یک مجموعه چندوجهی از توسعه آرمان‌خواه واقع‌بین مورد مطالعه قرار داد؛ امری که در طی دو انقلاب اجتماعی گسترده ایرانیان یعنی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ مورد توجه جامعه ایرانی بوده است و از مهمات اندیشه تجددخواهی دین بنیاد ایشان است.

لذا، با توجه به تحقیقات متعدد در باب الگوی توسعه از منظر امام خمینی و حجم قابل‌توجهی از یافته‌ها در خصوص پردازش ابعاد مختلف الگوی توسعه مبتنی بر خوانش امام خمینی و نیز با توجه به گستردگی ادبیات و پراکندگی یافته‌ها، برای نظم‌بخشی به این یافته‌ها می‌توان از روش پژوهشی داده‌بنیاد به عنوان تلاشی نظری برای فهم الگوی توسعه از منظر امام خمینی بهره گرفت. لذا، محقق با جستجوی پیشینه پژوهشی در پایگاه‌های نمایه‌سازی مقالات و پایان‌نامه‌های فارسی همچون مگیران، نورمگز و پایگاه اطلاعات علمی جهاددانشگاهی و نیز سامانه گنج ایراندک، پس از احصای تحقیقات موجود، اقدام به سطح‌بندی مضامین یافته‌های آن کرده است. پیشینه پژوهشی به شرح ذیل است:

کد سند	نویسنده (سال نشر)	جنس سند	روش تحقیق	پرسش اصلی تحقیق
A1	اسم‌حسینی	مقاله	استنباطی	مبانی و اصول عرفانی و به طور مشخص انسان

			(۱۳۹۰)		کامل، چه نقش و جایگاهی در مفهوم توسعه سیاسی متعالیه از منظر امام خمینی دارد؟
A2	اسم‌حسینی و لکزایی (۱۳۹۹)	مقاله	روش استنباطی	توسعه سیاسی در اندیشه امام خمینی از چه مبانی و اصول اخلاقی تبعیت می‌کند؟	
A3	اسماعیل‌زاده (۱۳۸۹)	مقاله	مطالعه اسنادی	ارکان و ابعاد توسعه در اندیشه امام خمینی به چه صورت است؟	
A4	اسماعیلی (۱۳۹۴)	مقاله	روش استنباطی	از منظر امام خمینی، چگونه سه‌گانه فقه و عقل و عرفان، از قابلیت لازم برای مشارکت در فرآیند تمدن‌سازی و نیز ساخت الگوی پیشرفت بومی برخوردار می‌شوند؟	
T1	افخمی اردکانی (۱۳۹۰)	پایان‌نامه	روش استنباطی	آیا اندیشه سیاسی برآمده از مکتب اجتهادی عقل‌گرای اعتدالی امام خمینی می‌تواند واجد شاخصه الهام‌بخش بودن برای ساخت یک الگوی توسعه باشد؟	
A5	جب‌ارزاده و همکاران (۱۳۸۹)	مقاله	توصیفی تحلیلی	اهداف توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی چیست؟	
A6	جهانیان (۱۳۸۰)	مقاله	تحلیلی توصیفی	نقش دولت اسلامی در ایجاد توسعه و توسعه اقتصادی از نظر امام خمینی چیست؟	
T2	خسروی (۱۳۹۴)	پایان‌نامه	تحلیلی توصیفی	مناسبات قلمرو فرهنگ و توسعه سیاسی در دیدگاه امام خمینی و آیت الله جوادی آملی به چه صورت است؟	
A7	دانش‌پور (۱۳۹۴)	مقاله	تحلیلی توصیفی	در نظرگاه امام خمینی چه ارتباطی میان اصول حاکم بر مصرف با دستیابی به رشد و توسعه پایدار وجود دارد؟	
T3	دشتی (۱۳۹۱)	پایان‌نامه	تحلیلی توصیفی	اسلام و لیبرالیسم چگونه میان عدالت و توسعه نسبتی منطقی برقرار می‌سازند؟ در صورت بروز تعارض میان این دو، مکاتب یاد شده از چه شیوه‌ای برای رفع تعارض بهره می‌گیرند؟	

T4	دشتی (۱۳۹۲)	پایان‌نامه	تحلیلی توصیفی	خوانش امام خمینی از مفهوم توسعه چگونه بر ساخت مفهوم توسعه سیاسی تأثیرگذار بوده است و چه تفاوتی با دیگر خوانش‌های موجود از مفهوم توسعه سیاسی دارد؟
A8	رضایی (۱۳۸۹)	مقاله	تحلیلی توصیفی	الزامات و زمینه‌های فرهنگی توسعه از دیدگاه اسلام، امام خمینی، و متن قانون اساسی چیست؟
T5	زروانی (۱۳۹۰)	پایان‌نامه	تحلیلی توصیفی	مؤلفه‌های توسعه فرهنگی از منظر امام خمینی چیست؟
A9	سوادى (۱۳۹۴)	مقاله	تجزیه و تحلیل محتوا	آیا با توسعه فرهنگ صحیح می‌توان به پیشرفت‌های اخلاقی، علمی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و دینی دست یافت؟
	عبداللهی (۱۳۹۲)	مقاله	تحلیلی توصیفی	بایی که اسلام در رویارویی با نظریه‌های معاصر غربی توسعه می‌گشاید چیست؟
A10	عربشاهی (۱۳۹۴)	مقاله	مقاله	مؤلفه‌های توسعه از دیدگاه امام خمینی چیست؟
A11	فوزی و معینی‌پور (۱۳۸۸)	مقاله	تحلیلی - توصیفی	مبانی و اهداف توسعه سیاسی از منظر امام خمینی چیست؟
A12	کلانتری و عبری (۱۳۹۳)	مقاله	روش کیفی	خوانش امام خمینی از مکتب تشیع در قالب آموزه‌های فقهی، و احیاء‌گری مذهبی، چگونه انگیزش‌های مساعد روانشناختی را برای کنشگران و حاملان اندیشه توسعه فراهم آورده است؟
A13	گراوند و پروانه (۱۳۹۷)	مقاله	تحلیلی توصیفی	توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی بر چه مؤلفه‌هایی استوار است؟
A14	لک‌زایی و اسم‌حسینی (۱۳۹۱)	مقاله	تحلیلی - توصیفی	الگوهای توسعه سیاسی در اندیشه امام خمینی چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟
A15	معینی‌پور (۱۳۹۰)	مقاله	تحلیل درون‌متنی	شاخصه‌ها و مؤلفه‌های توسعه سیاسی از منظر امام خمینی چیست؟
A16	مقیمى (۱۳۹۱)	مقاله	تحلیلی - توصیفی	الگوی نظری قابل استخراج از دیدگاه‌های نظری و کنش‌اعلانی امام خمینی راجع به مدیریت توسعه در ایران چه ابعادی دارد؟

A17	ملک‌زاده (۱۳۹۵)	مقاله	تحلیلی - توصیفی	نقش و جایگاه زن در ابعاد مختلف اندیشه دینی و نظام حقوقی در خصوص مشارکت اجتماعی همچون اشتغال از دیدگاه امام خمینی چیست؟
A18	یوسفی‌نژاد و عزتی (۱۳۹۵)	مقاله	تحلیل محتوا	نگاه و رویکرد حاکم بر سیات‌گذاری برنامه‌های توسعه در کشور تا چه میزان با الگوی تفکری امام خمینی تناسب دارد؟

چنانچه مشاهده شد در راستای تبیین چیستی و نحوه عملیاتی‌سازی الگوی پیشرفت در معنای اخص آن یعنی بازخوانی مفهوم توسعه در اندیشه سیاسی امام خمینی، طی دهه گذشته، آثار مختلفی در مجامع علمی و دانشگاهی کشور منتشر شده است؛ با این حال، علی‌رغم گستردگی آثار مرتبط با موضوع، یافته‌های مختلف و پراکنده‌ای در خصوص چگونگی نقش عناصر ملی و دینی در الگوی پیشرفت ارائه شده و مجموعه یافته‌های آثار منتشر شده در خصوص این الگو تبیین‌های مختلفی از این الگو از زاویه خوانش امام خمینی از توسعه و پیشرفت ارائه داده‌اند و به نظر می‌رسد این محققان علی‌رغم داشتن دغدغه‌های مشترک به نتایج مختلف و پراکنده‌ای دست یافته‌اند و کمتر نگاهی چندبعدی، چندمتغیری و جامع به ابعاد مختلف این پدیده از نظرگاه امام خمینی مبذول داشته‌اند. حال با عنایت به این مهم که عملیاتی‌کردن هرگونه الگوی بومی در کشور نیازمند دارا بودن نوعی اجماع‌نظر بر آن و ابتناء آن بر پشتوانه پژوهش‌ها و تحقیقات پیشین است، لاجرم از ارائه تصویری کلان از یافته‌های این تحقیقات هستیم تا با ترکیب روشمند آن‌ها در قالب یک الگوی جامع، مجدداً بازساماندهی شده تا بتواند زمینه را برای رسیدن به فهم جامع‌تری از یک الگوی جامع و کلان از پیشرفت بومی معطوف به مؤلفه‌های اسلامی و ایرانی با پشتوانه نظری و اجماع‌ساز را بر پایه و پشتوانه ادبیات نوگرایی دینی و به طور مشخص امام خمینی فراهم آورد. از این رو، می‌توان وجه نوآورانه این پژوهش را در این ویژگی عنوان کرد.

یافته‌های پژوهش: تقسیم‌بندی مقوله‌های استخراج شده به روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد

مرحله نخست: تقسیم‌بندی مقولات بر اساس کدگذاری باز

در این مرحله بر اساس روش متداول در نظریه داده‌بنیاد، به هر یک از اجزا و یافته‌های حاصل از تحقیقات پیشین، تحت عنوان مقولات عام، برچسبی داده می‌شود. این عنوان که اصطلاحاً از آن به عنوان «کد» یاد می‌شود، می‌بایست منعکس‌کننده محتوای داده باشد به صورتی

که خواننده این عناوین با رویت آن، تا حدود قابل توجهی به مفهوم کانونی تحقیقات مورد اشاره آگاهی یابد. در این مرحله، نام‌گذاری و برجسب‌زنی به مفاهیم و مقولات، محدودیتی از لحاظ تعداد ندارد. بر این اساس، مفاهیم تکراری و مشابه مشخص شده و سپس در کنار هم در یک دسته‌بندی موضوعی قرار می‌گیرند.

کد سند	یافته‌های تحقیق	مقولات عام
A1	عرفان و سیاست، نقش کارکردی قابل توجهی در تحقق مقولاتی هنجاری دینی داشته و انسان کامل به مثابه اسوه حسنه و مصادق تام و تمام اسم اعظم خداوند، نقشی محوری در هدایت انسان‌ها به غایات مطلوب و سعادت دنیوی و اخروی او داشته و در عینیت بخشیدن به حکومت اسلامی عامل تعیین کننده بوده و از نقشی محوری برخوردار است.	- نقش انسان کامل در فرایند توسعه - هدف توسعه: خوشنودی خداوند و هدایت مادی و معنوی انسان‌ها و تحقق حکومت الهی - نقش عرفان و سیاست در قلمرو دین
A2	اندیشه اخلاقی امام خمینی با تکیه بر مبانی معرفتی خود همچون توجه به مراتب در نفس انسان، اصل تغییرپذیر بودن نفس انسانی، تأکید بر اصل بنیان دینی کنش اخلاقی، و نیز اهتمام به ابعاد اجتماعی اخلاق و ترجیح و تقدیم اخلاق فردی بر اخلاق اجتماعی، منعکس‌کننده نحوه تعامل ظریف و دقیق اخلاق با فقه و عرفان و سیاست دارد.	- تأکید بر لزوم تربیت اخلاقی دین‌بنیاد - تأکید بر رابطه فقه و عرفان و سیاست - تأکید بر وجوه مختلف در ماهیت کارگزار انسانی
A3	اندیشه توسعه در نظرگاه امام خمینی انسان از دام و تنگنای نگرش تک ساحتی به او خارج ساخته و اخلاق، معنویت و ضرورت تهذیب نفس و صیانت از این ودایع الهی نزد او را گوشزد می‌نماید. بر همین مبنا، امام خمینی بر این باور بودند که اندیشه توسعه می‌بایست به تحکیم پایه‌های باور دینی افراد جامعه، و استقرار حکومت اسلامی در جامعه منجر شود.	- توجه به ماهیت چند ساختی انسان - توجه به نقش توسعه در تحکیم مبانی دینی و ارزش‌های منبعث از آن
A4	امام خمینی با تکیه بر سه گانه فقه سنتی، اجتهاد جواهری و نیز آرای فلسفی و عرفانی خود، توانست بنیادهای نظم کهن را فرو ریزد و اندیشه نوینی را بنا نهد. از منظر امام خمینی در ترسیم وضع مطلوب و الگوی پیشرفت، اگر چه به سه گانه فقه و عرفان و فلسفه نیاز جدی وجود دارد، با این حال از منظر ایشان دانش فقه جایگاهی برتر را در این میان دارد. با این وصف، امام خمینی بر ضرورت تعامل نزدیک عرفان و فلسفه برای تقویت زیرساخت	- توجه به نقش فقه، عرفان و فلسفه - تأکید بر نقش زیربنایی فلسفه و عرفان در ساخت معرفتی جامعه

	معرفتی جامعه اسلامی تأکید دارند.	
T1	از منظر امام خمینی موضوعاتی چون ضرورت تشکیل حکومت اسلامی، حفظ و صیانت از استقلال و عدالت اجتماعی و نیز احیای هویت اسلامی و ملی، به ترتیب، شاخصه‌های اصلی پیشرفت در ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به شمار می‌روند و در همین راستا، در واکنش نسبت به مقولات عمدتاً دوگانه و تقابلی رایج در اندیشه غربی مثل علم و دین، فرد و جامعه، نظریه جایگزین ایشان تحت عنوان «الگوی جامع توحیدی پیشرفت» قابل طرح است.	- شاخصه‌های پیشرفت: تشکیل نظام سیاسی، استقلال و عدالت اجتماعی، و احیای هویت اسلامی و ملی - نقد مبانی تفکری اندیشه غربی
A5	توسعه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی اموری تعاملی بوده و هر یک از دیگری تأثیر می‌پذیرد؛ با این حال، امام خمینی برای توسعه فرهنگی اولویت قائل هستند و هر نوع توسعه‌ای را متأثر از توسعه فرهنگی می‌دانند. از همین رو، به باور ایشان، این وابستگی فرهنگی است که وابستگی اقتصادی و اجتماعی را به دنبال خود می‌کشاند.	- اولویت توسعه فرهنگی بر دیگر شئون توسعه
A6	از منظر امام خمینی دولت اسلامی برای تأمین توسعه‌ای پایدار، عادلانه، حکیمانه و انسانی می‌بایست وظایف ذیل را عهده‌دار شود: تأسیس بنیادهای قانونی؛ برنامه‌ریزی؛ سرمایه‌گذاری؛ توسعه مشارکت مردم؛ دخالت دولت پاسخگو و مسئول؛ تأمین اجتماعی؛ تعادل اجتماعی.	- ملزومات توسعه: تأسیس بنیادهای قانونی؛ برنامه‌ریزی؛ سرمایه‌گذاری؛ توسعه مشارکت مردم؛ دخالت دولت پاسخگو و مسئول؛ تأمین اجتماعی؛ تعادل اجتماعی.
T2	از منظر امام خمینی و آیت الله جوادی، توسعه سیاسی امری ضروری برای تعالی انقلاب به شمار می‌رود. با این حال، توسعه سیاسی مد نظر امام و آیت‌الله جوادی آملی از آنجایی که برگرفته از قرآن و سنت است، در نتیجه، با دین و تعالیم متعامل است و دیگر این که حصول به به توسعه سیاسی بدون در نظر گرفتن فرهنگ اسلامی امکان‌پذیر نخواهد بود.	- مبانی قرآنی و روایی اندیشه پیشرفت - ضرورت ملحوظ داشتن نقش فرهنگ اسلامی در الگوی توسعه
A7	اصول اعتقادی حاکم بر مصرف مبتنی بر اصل ولایت‌پذیری، کرامت ذاتی انسان و هدفمندی حیات وی برای آخرت استوار است. با عنایت به برخی مستندات فقهی از جمله قاعده نفی سبیل و اعانه بر اثم، می‌توان قائل به پیوند عمیق و مؤثری بین رعایت رفتار تعادلی مصرف و توسعه پایدار شد که از این ارتباط، انگیزش حرکت و تلاش به سوی رشد و تعالی در جامعه مسلمین قابل استنتاج است. یکی از مصادیق مهم عینی این موضوع، با توجه به شرایط زمانی و	- توجه به اصول اعتقادی مصرف - ارتباط میان رعایت تعادلی مصرف و توسعه پایدار

	<p>مکانی، رعایت رفتار عادلانه مصرف در بهره‌مندی هر چه بیشتر از تولیدات داخلی و منع بی‌رویه مصرف کالای خارجی مشابه تولید داخل است که منجر به رفع بی‌کاری و توسعه اشتغال، رونق تولید و در نهایت خوداتکایی، رشد و توسعه پایدار اقتصادی می‌شود.</p>	
T3	<p>لیبرالیسم با توجه به رویکردش دو گروه کلی لیبرالیسم برابری طلب و اختیارگرایی قابل تقسیم است و جان رالز به عنوان مشهورترین نماینده دیدگاه لیبرالیسم برابری طلب مطرح بوده که با بررسی دیدگاه‌های امام خمینی و رالز، با وجود تفاوت‌های بسیار عمیق در مبانی اسلام و لیبرالیسم، مشابهت‌هایی نیز در خصوص اهمیت عدالت در جامعه از دیدگاه اسلام و لیبرالیسم برابری طلب قابل مشاهده است. اما نظریات اختیارگرایان در خصوص عدالت چه از نظر مبانی و چه از نظر ظواهر در تقابل با دیدگاه اسلام قرار می‌گیرد.</p>	<p>- اهمیت عدالت در جامعه</p>
T4	<p>دلالت‌ها و مبانی معرفتی امام خمینی با دو رویکرد اصلی «تریبیت انسان» و «گسترش اخلاق و دینداری» در پیوند دین و سیاست و مشارکت سیاسی مردم، و در ترکیب عناصر گفتمانی «اجتهاد فقهی» و «مصلحت عمومی» به مدل «مردم‌سالاری دینی» شکل می‌گیرد.</p>	<p>- پیوند دین با سیاست و مشارکت سیاسی - توجه به نقش مؤلفه‌هایی چون اجتهاد فقیهانه و مصلحت عمومی در الگوی نظام سیاسی</p>
A8	<p>از نظرگاه امام خمینی، در طراحی الگوی اسلامی از پیشرفت و توسعه، می‌توان از مؤلفه‌هایی چون توسعه پایداری مادی و معنوی تقوا به همراه ایمان بهره گرفت.</p>	<p>- تأکید بر توسعه توأم با تقوا و معنویت</p>
T5	<p>از منظر امام خمینی رشد اقتصادی غایت نبوده و صرفاً نشانه‌ای برای بهبود جوامع اجتماعی و ارزشی برای حیات انسان‌هاست. ایشان رشد اقتصادی را عاملی در خدمت رشد و تعالی انسان و سیر تکاملی و پیشرفت جامعه در نظر می‌گیرند و تقدیم و ترجیح خود را برای توسعه فرهنگی و اسلامی بنیان می‌نهند.</p>	<p>- اقتصاد در خدمت رشد و تعالی انسان و جامعه - اولویت‌دادن به توسعه فرهنگی</p>
A9	<p>از نظر امام خمینی، فرهنگ عنصر اصلی پیشرفت در هر جامعه‌ای قلمداد می‌شود و هویت هر جامعه‌ای برخاسته از فرهنگ آن جامعه است. / فرهنگ زیربنای توسعه است. / توسعه اقتصادی حتماً می‌بایست در مسایل فرهنگی مورد توجه قرار گیرد. / ضرورت ارائه الگوی فرهنگی بومی و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و منطبق با مسائل روز</p>	<p>- تأکید بر توسعه فرهنگی - ضرورت ارائه الگوی بومی و دینی از توسعه</p>
	<p>لزوم عزم عمومی برای پیاده‌سازی گفتمان اسلامی، ضرورت</p>	<p>- تأکید بر گفتمان اسلامی</p>

<p>- تأکید بر اجتماعی‌سازی کنش عمومی برای گفتمان‌سازی در حوزه توسعه</p>	<p>تأسیس نهادهای مدنی مناسب و فعال در این راه و نیز اهتمام مردم به ارزش‌های دینی پیش‌نیاز دستیابی به توسعه به شمار می‌آید.</p>	
<p>- تأکید بر نظام‌سازی سیاسی دین‌بنیاد - نقش روابط خارجی در تحقق توسعه - نقش مؤلفه‌های محیط داخلی در توسعه</p>	<p>مهم‌ترین مؤلفه‌های توسعه از دیدگاه امام خمینی عبارتند از: تحقق اسلام و حکومت اسلامی و حفظ آن، اتحاد داخلی و روابط با کشورهای اسلامی، آگاهی، خشی کردن توطئه‌ها، استقلال و آزادی، رفع وابستگی، عدم غرب‌زدگی و شرق‌زدگی، روابط حسنه با دیگر دولت‌ها، حمایت از دانش متخصصان داخلی، حمایت از تولید ملی، حفظ سرمایه‌های ملی، پیوند نهاد علم و حوزه، ارائه چهره حقیقی اسلام.</p>	<p>A10</p>
<p>- هدف از توسعه: تحقق مکتب توحیدی و تربیت انسان توحیدی - ترجیح الگوی توسعه سیاسی متعالیه</p>	<p>هدف توسعه از دیدگاه امام خمینی از اختلافی مبنایی با مکاتب مادی‌گرا برخوردار است، چراکه امام خمینی در پی رفع وابستگی با هدف تحقق مکتب توحیدی است. همچنین در نظرگاه امام خمینی دو دسته از اهداف برای توسعه سیاسی قابل بیان است: هدف غایی یعنی تحقق مکتب الوهیت و اهداف میانی که زمینه را برای رسیدن انسان به هدف غایی آماده می‌کند. مجموع این اهداف، شاخص‌ها و روش‌ها ما را به الگوی توسعه سیاسی متعالیه امام خمینی در باب توسعه سیاسی می‌رساند.</p>	<p>A11</p>
<p>- تأکید بر مقبولیت اندیشه امام نزد جامعه به عنوان پیشران اندیشه توسعه دینی - تأثیر محیط روان‌شناختی برای پذیرش ایده توسعه دینی</p>	<p>آموزه‌های امام خمینی به دلیل سازگاری و انطباق با تجربه تاریخی ایرانیان و نیز هویت فرهنگی جامعه ایرانی، به اقبال عمومی جامعه ایرانی به آن انجامید و در نتیجه، خرد مورد نیاز برای توسعه علمی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در سطح جامعه ایران فراهم نمود. از سوی دیگر، برای فراهم ساختن زمینه‌های ذهنی و روانی برای شکل‌گیری روحیه پیشرفت، نیازمند اثبات این امر در فرایند انقلاب اسلامی بودیم تا توانایی دینداران در اداره موفق جامعه در جهان معاصر به اثبات برسد.</p>	<p>A12</p>
<p>- تأکید بر ارزش‌های غایت‌گرایانه همچون خداباوری و حاکمیت توحید در جامعه - لزوم هم‌پیوندی توسعه مادی با توسعه معنوی</p>	<p>توسعه در اندیشه امام خمینی می‌بایست برآورنده اهدافی بلند و متعالی همچون بسط اندیشه خداباوری و حاکمیت توحید در جامعه باشد. از منظر امام، چنانچه توسعه مادی به توسعه معنویت پیوند یابد، جامعه‌ای انسانی با مقاصد عالی ظهور خواهد یافت.</p>	<p>A13</p>
<p>- غایت الگوی توسعه: سعادت دنیوی و اخروی جامعه - شناسایی الگوهای تاریخی حکمرانی توسعه‌گرا</p>	<p>از نظر امام خمینی، توسعه سیاسی مبتنی بر مشارکت حداکثری نمای شهروندان بوده و هدف از توسعه سیاسی، نیل به سعادت دنیوی و اخروی و نیز ارتقای سطح توانمندی مادی و تعالی معنوی انسان و جامعه با جهت‌گیری تقرب به خداوند و خوشنودی اوست.</p>	<p>A14</p>

<p>- توسعه سیاسی متعالیه بر اساس خداباوری و تحقق مکتب الوهیت</p> <p>- شاخصه‌های توسعه سیاسی: عقلانیت، اجتهاد، سیاست اخلاقی</p>	<p>اندیشه توسعه سیاسی متعالیه در نگاه امام خمینی به دنبال تحقق مکتب الوهیت و ایده توحید در جهان بوده و تحقق سه شاخصه کلان عقلانیت سعادت‌محور، اجتهاد و ولایت فقیه و تحقق سیاست اخلاقی، به عنوان لوازم تحقق توسعه سیاسی در جامعه طرح می‌شود.</p>	<p>A15</p>
<p>- رجحان توسعه فرهنگی</p> <p>- تأکید بر الگوی بومی از توسعه</p> <p>- قرب به خدا به عنوان غایت توسعه</p> <p>- استقلال سیاسی، پیشرفت علمی و ثبات و امنیت؛ لازمه توسعه همه‌جانبه</p>	<p>امام خمینی، فرهنگ را محور توسعه دانسته و نقش تعیین‌کننده‌ای در رهایی از وابستگی و پیشرفت اقتصادی، سیاسی و نظامی قائل هستند. / در راهبرد توسعه فرهنگ اسلامی و استقلال فرهنگی، امام، الگوی بومی و متناسب با ارزش‌های اسلامی را مهم‌ترین الگو معرفی می‌کنند. / در راهبرد توسعه انسانی، امام توسعه مادی انسانی را به عنوان ابزار دستیابی به هدف مهم‌تر که همانا تعالی و تکامل انسان در جهت قرب به خداست، مد نظر قرار می‌دهند. / توسعه فرهنگ کار به عنوان یکی دیگر از راهبردهای توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی است.</p> <p>در راهبرد توسعه مشارکت اجتماعی، امام به مشارکت مردم در امور اجتماعی و امور مربوط به خود، اهمیت فوق‌العاده‌ای قائل است. / تأکید بر اهمیت انتقال فناوری از کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته. / از نظر امام خمینی، توسعه اقتصادی ابزار برای توسعه همه‌جانبه کشور است، ولی نقشی زیربنایی برای آن قائل نیست. / استراتژی استقلال و خودکفایی اقتصادی از محورترین استراتژی‌های توسعه اقتصادی امام خمینی است. / راهبرد توسعه اقتصاد اسلامی، و صنعتی‌شدن یکی دیگر از ابعاد راهبرد توسعه اقتصادی امام خمینی است. / رد برداشت غرب و شرق در زمینه توسعه سیاسی و تأکید بر تجربه و دانش اسلامی در امر ساخت الگوی توسعه. / تأکید بر راهبرد توسعه امنیت، توسعه قانونی حقوقی، توسعه آزادی‌های عمومی، توسعه مشارکت سیاسی و دموکراسی.</p>	<p>A16</p>
<p>- نقش زنان در الگوی توسعه</p>	<p>زنان هم‌پای مردان حق تحصیل، حق کار، حق مالکیت، حق رأی دادن و حق رأی گرفتن را برخوردار هستند. / تأکید بر نقش زنان در ساخت فرهنگ دینی و بازتولید ارزش‌های الهی. / تأکید بر ضرورت نگاه‌داشت شئون دینی و انسانی زنان در عرصه اجتماع. / اشتغال می‌تواند زمینه ساز تبلور ایفای نقش فعالانه زنان در عرصه‌های ترویج مفهوم مشارکت و شناسایی حق مدیریت اقتصادی، مالکیت و کنش اجتماعی زنان باشد.</p>	<p>A17</p>

<p>- آسیب تأثیرپذیری از الگوهای غربی در طراحی الگوی بومی</p> <p>- تأکید بر اهمیت هنجار عدالت در تدوین الگوی توسعه</p>	<p>تأثیرپذیری از الگوی اندیشگی نئوکلاسیکی، بدون توجه به شرایط جامعه و نیز با مقدم دانستن رشد بر توزیع، مروج این باور شد که با حاکمیت رشد اقتصادی و تداوم آن، مشکل بیکاری و فقر رفع شده و عدالت نیز به طور طبیعی شکل می‌گیرد. این نگرش غالب در نظام برنامه‌ریزی، نگرشی متباین با اندیشه امام خمینی است. در نگاه توسعه‌ای امام، عدالت از جایگاهی محوری برخوردار است.</p>	<p>A18</p>
---	--	-------------------

مرحله دوم و سوم: تقسیم‌بندی مقولات بر اساس کدگذاری محوری / کدگذاری گزینشی

الف) کدگذاری محوری

کدگذاری محوری، فرایندی است که طی آن مقوله‌های مرحله نخست به مقوله‌های فرعی ربط داده می‌شوند؛ بدین صورت که در این مرحله با استفاده از مقولات عام استخراج شده از پژوهش‌های پیشین، مقولات به دست آمده به مقوله‌های اصلی و مقوله‌های فرعی دسته‌بندی می‌شود تا با تکیه بر مقولات فرعی قدرت تبیین و توضیح بیشتری در خصوص پدیده مورد بررسی به دست آید. در پژوهش حاضر با بررسی یافته پژوهش‌های پیشین و هم‌راستا با آن، تعداد شش مقوله اصلی که نشانگر یافته‌های اصلی پژوهشگران از پدیده توسعه بومی دین بنیاد بود، به دست آمده است. در این مرحله، برای کشف نسبت‌های موجود بین مقوله‌ها به شش مقوله فرعی به شرح ذیل توجه می‌شود (Creswell, 2005; Strauss and Corbin, 2012; Lee, 2001):

۱. مقوله‌های علی: این مقولات به رویدادهایی اشاره دارند که به وقوع، رشد و گسترش پدیده می‌انجامد و یا آن را توضیح می‌دهد. این مقولاتی که حاصل شرایط علی هستند.
۲. مقوله‌های محوری: مقوله‌ای محوری، مقولاتی را شامل می‌شود که تمامی مقولات دیگر به نوعی به آن مرتبط می‌شوند و دائماً خود را در داده‌های تحقیق نمایان می‌سازد.
۳. مقوله راهبردی: این مقولات، به منظور اداره و برخورد با پدیده محوری، راهکارهایی را پیشنهاد می‌دهد. ۴. مقوله‌های محیطی یا زمینه‌ای: این مقولات، نمایانگر زنجیره‌ای از شرایط محیطی بوده بر مقولات راهبردی تأثیرگذار هستند.
۵. مقوله واسطه‌ای یا میانجی: نشانگر زنجیره‌ای از شرایط خاص است که با واسطه و به صورتی نقشی میانجی بر راهبردها اثرگذار هستند.
۶. مقوله پیامدی: این مقولات حاصل راهبردها در مقابله با پدیده یا برای اداره پدیده هستند.

ب) کدگذاری گزینشی

در مرحله کدگذاری گزینشی، پس از رفت و برگشت‌های متعدد میان داده‌ها، مفاهیم، مقولات و کدها، یک مقوله بیش از دیگران در داده‌ها خود را نمایان و برجسته می‌سازد. از این مقوله در واقع، می‌توان به عنوان مقوله مرکزی یا هسته‌ای پژوهش حاضر یاد کرد.

ردیف	مقوله‌های شش‌گانه	عنوان مقوله‌های عام استخراج شده از دیدگاه امام خمینی (ره)	مقولات سازمان‌دهنده	مقولات فراگیر
۱	مقوله علی	- الزامات تأسیس یک الگوی پیشرفت برای جوامع ملی اسلامی	چگونگی ساخت الگوی توسعه بومی اسلامی، ضرورت آن و الزامات آن	شناسایی پیش‌نیازها و مؤلفه‌های دخیل بر ساخت الگوی توسعه دین‌بنیاد عدل‌محور
۲	مقوله محوری	- دستیابی به نوعی الگوی پیشرفت دین‌بنیاد - تأکید بر ساخت الگوی بومی از توسعه	ضرورت هم‌راستایی الگوی پیشرفت با اقتضائات محیطی و نیز ویژگی‌های ایستاری و هنجاری جامعه	ضرورت ساخت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
۳	مقوله راهبردی	- تأسیس نهادهای قانونی - برنامه‌ریزی - سرمایه‌گذاری - توسعه مشارکت مردم - دخالت دولت پاسخگو و مسئول - تأمین اجتماعی (توانمندسازی، برابری فرصت‌ها و توزیع عادلانه ارزش‌ها) - تعادل اجتماعی (محرومیت‌زدایی، مبارزه با رانت و فساد) - رشد اقتصادی	ضرورت اصلاحات کلان‌نهادی و نظام‌سازی اقتصادی و اجتماعی	چابک‌سازی دولت از طریق تقویت نهاد برنامه‌ریزی، افزایش سهم مردم در فرایند حکمرانی، و نیز ارتقای سطح شفافیت در تمامی امور و شئون حکمرانی
۴	مقوله واسطه‌ای	- توجه به مبانی قرآنی و روایی اندیشه پیشرفت - تأکید بر نظام‌سازی سیاسی	ارتقای هویت دینی و ملی	تدابیر پرورشی برای ساخت الگوی بومی توسعه از طریق توجه

<p>حداکثری به ارزش‌هایی چون: ضرورت استقرار حاکمیت توحیدی بر جامعه، تربیت اخلاقی جامعه، جلب مشارکت حداکثری نسبت به حکمرانان و تصمیم‌سازی مبتنی بر عقلانیت، عدالت و اخلاق</p>	<p>توجه به مصلحت عمومی توجه به عقلانیت دین‌بنیاد توجه به سیاست اخلاقی</p> <p>ضرورت گفتمان‌سازی در حوزه توسعه با هدف مشارکت مردم در اقتصاد</p> <p>ضرورت ایجاد نظم و انضباط در حوزه مصرف</p>	<p>دین‌بنیاد - پیوند دین با سیاست و مشارکت سیاسی - لزوم هم‌پیوندی توسعه مادی با توسعه معنوی - تأکید بر اهمیت هنجار عدالت در تدوین الگوی توسعه</p> <p>- تأکید بر شاخصه‌های توسعه سیاسی: عقلانیت، اجتهاد، سیاست اخلاقی - توجه به نقش مؤلفه‌هایی چون اجتهاد فقیهانه و مصلحت عمومی در الگوی نظام سیاسی</p> <p>- تأکید بر اجتماعی‌سازی کنش عمومی برای گفتمان‌سازی در حوزه توسعه</p> <p>- ارتباط میان رعایت تعادلی مصرف و توسعه پایدار</p>		
<p>الگوی توسعه می‌بایست با هدف تعمیق فرهنگ توحیدی، و توسعه جامعه اخلاقی بر اساس ضرورت‌های روانشناختی، عناصر فرهنگ اسلامی و با تأکید بر ابعاد وجودی مختلف انسان، تجربه تاریخی تمدنی و به دور از چالش‌های الگوهای غیربومی طرح‌ریزی شود.</p>	<p>تقویت معادباوری و استقرار حاکمیت توحیدی</p>	<p>- تأکید بر ارزش‌های غایت‌گرایانه همچون خداباوری و حاکمیت توحید در جامعه - هدایت مادی و معنوی انسان‌ها و تحقق حکومت الهی - تأکید بر توسعه توأم با تقوا و معنویت - قرب به خدا به عنوان غایت توسعه - نیل به سعادت دنیوی و اخروی جامعه - خوشنودی خداوند - اقتصاد در خدمت رشد و تعالی انسان و جامعه</p>	<p>مقوله محیطی</p>	<p>۵</p>

		<p>- توجه به اصول اعتقادی مصرف</p>	
	<p>تقویت مبانی اخلاقی در جامعه</p>	<p>- تربیت اخلاقی دین‌بنیاد</p> <p>- اهمیت عدالت در جامعه</p> <p>- توجه به نقش توسعه در تحکیم مبانی دینی و ارزش‌های منبعث از آن</p>	
	<p>تأکید بر ضرورت تقویت زمینه‌های روان‌شناختی</p>	<p>- تأکید بر مقبولیت اندیشه امام نزد جامعه به عنوان پیشران اندیشه توسعه دینی</p> <p>- تأثیر محیط روان‌شناختی برای پذیرش ایده توسعه دینی</p>	
	<p>تأکید بر نقش فرهنگ اسلامی بر ساخت اندیشه توسعه</p>	<p>- ضرورت ملحوظ داشتن نقش فرهنگ اسلامی در الگوی توسعه</p> <p>- تأکید بر گفتمان اسلامی</p> <p>- نقد مبانی تفکری اندیشه غربی</p>	
	<p>توجه به تعامل و همراهی عرفان، فلسفه با سیاست</p>	<p>- نقش انسان کامل در فرایند توسعه</p> <p>- نقش عرفان و سیاست در قلمرو دین</p> <p>- تأکید بر رابطه فقه و عرفان و سیاست</p> <p>- توجه به نقش فقه، عرفان و فلسفه</p> <p>- تأکید بر نقش زیربنایی فلسفه و عرفان در ساخت معرفتی جامعه</p>	
	<p>توجه به ابعاد وجودی انسان</p>	<p>- تأکید بر وجوه مختلف در ماهیت کارگزار انسانی</p> <p>- توجه به ماهیت چند ساختی انسان</p> <p>- نقش زنان در الگوی توسعه</p>	

	توجه به ویژگی‌های محیط داخلی بر الگوی توسعه	<p>- استقلال سیاسی، پیشرفت علمی و ثبات و امنیت؛ لازمه توسعه همه‌جانبه</p> <p>- شناسایی الگوهای تاریخی حکمرانی توسعه‌گرا</p> <p>- نقش مؤلفه‌های محیط داخلی در توسعه</p> <p>- نقش روابط خارجی در تحقق توسعه</p>		
	توجه به تأثیرات الگوهای غیربومی بر الگوی بومی توسعه	<p>- آسیب تأثیرپذیری از الگوهای غربی در طراحی الگوی بومی</p>		
دستیابی به جامعه‌ای پیشرفته، ایمان‌مدار و پیشرو	<p>- ارتقای سطح باور به ارزش‌های دینی</p> <p>- نیل به استقلال و خودکفایی سیاسی و اقتصادی</p> <p>- رفع تبعیض و ساختارهای ظالمانه و غیرعادلانه در جامعه</p> <p>- ارتقای عزت و کرامت انسان</p> <p>- ارتقا سطح شاخص‌های توسعه مادی در جامعه</p>	<p>- ترجیح الگوی توسعه سیاسی متعالیه</p> <p>- تحقق مکتب توحیدی و تربیت انسان توحیدی</p> <p>- توسعه سیاسی متعالیه بر اساس خدااباوری و تحقق مکتب الوهیت</p> <p>- اولویت توسعه فرهنگی بر دیگر شئون توسعه</p> <p>- استقرار نظام سیاسی، تأمین استقلال در عرصه روابط خارجی و عدالت اجتماعی در عرصه داخلی، و بازتولید هویت اسلامی و ایرانی</p>	مقوله پیامدی	۶

بحث و نتیجه‌گیری

دستیابی به نوعی الگوی پیشرفت همواره یکی از دغدغه‌های تجددخواهان ایرانی بوده است. هر چند این موضوع از حیث تاریخی، در بین تجددخواهان متعهد به اسلام به نوعی متفاوت از تجددخواهان سکولار از حیث بومی بودن یا اقتباسی و تقلیدی بودن و یا وجه اسلامی بودن و یا

سکولار بودن، همواره مورد اختلاف بوده است. با این حال، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در طی دهه‌های اخیر بیشترین بروز و ظهور را در این میان به خود اختصاص داده است که علی‌رغم تلاش‌های نظری صورت گرفته، تاکنون در دستیابی به اهداف و منویات خود در حد انتظار ظاهر نشده که ضروری می‌نماید تا چالش‌های نظری و عملی این مسئله توسط دانشگران و محققان شناسایی و توسط کارگزاران مرتفع شود. این پژوهش با هدف بررسی لایه‌های مختلف تفکری در اندیشه توسعه‌خواهانه امام خمینی به عنوان برجسته‌ترین متفکر در فرایند انقلاب اسلامی و معمار نظم سیاسی پسا انقلاب، درصدد است تا با تکیه بر پژوهش‌های موجود و مبتنی بر روش داده بنیاد، به شناسایی اجزای نظم فکری ایشان در زمینه توسعه بپردازد. طبعاً به واسطه اهمیت و نقش اندیشه امام خمینی در سازه معنایی و اندیشگی نظم و ساختار سیاسی مستقر، شناخت این لایه‌های فکری می‌تواند به ساخت هر چه سازوارتر اندیشه پیشرفت با نظم و ساختار موجود بیانجامد.

بر اساس دسته‌بندی و مقوله‌بندی یافته‌های تحقیقات موجود که بر وجه اندیشگی پیشرفت در نزد امام خمینی تمرکز داشته‌اند، کلان‌محورهای ذیل مستخرج گردیده است:

۱. شناسایی پیشران‌ها

طبعاً نخستین قدم در طرح‌ریزی هر الگوی توسعه‌نگر، تعیین مسیر و مقصدی است که از آن دنبال می‌شود. بر این اساس، الگوی توسعه در نگاه امام خمینی، فی‌نفسه یک هدف و مقصود نیست، بلکه یک مسیر و یا یک ابزار برای نیل به هدفی والاتر که همانا ساخت جامعه‌ای توحیدی است، به شمار می‌رود. بر این مبنا، ساخت الگوی پیشرفت نیازمند شناخت پیشران‌ها و مؤلفه‌های بنیادین دخیل در ساخت یک خوانش توحیدی و عدل‌محور از توسعه است. این پیشران‌ها خود را در موضوعاتی چون تقویت ساخت دورنی قدرت، تقویت زمینه‌های رشد اقتصادی، افزایش تعاون اجتماعی، برنامه‌ریزی آینده‌نگر و جامع، عزم راسخ برای مبارزه با فساد و افزایش همبستگی اجتماعی نمایان می‌سازد.

۲. آماده‌سازی

در مرحله دوم می‌بایست مبتنی بر پیشران‌ها و مؤلفه‌های بنیادین شناسایی شده، اقدام به عملیاتی‌نمودن آنها در قالب یک طرح منسجم و متعامل از اجزا نمود. اقداماتی نظیر چابک‌سازی دولت از طریق تقویت نهاد برنامه‌ریزی، افزایش سهم مردم در فرایند حکمرانی، و نیز ارتقای سطح شفافیت در تمامی امور و شئون حکمرانی می‌تواند حکمرانان را برای نیل به اهداف یک خوانش

بومی از توسعه رهنمون کرد.

۳. آرمان‌شهر‌پردازی

ساخت الگوی بومی توسعه نیازمند خلق یک آرمان‌شهر از نظام تصورات هنجاری است که در دیدگاه امام خمینی می‌توان به مواردی چون: استقرار حاکمیت توحیدی بر جامعه، تربیت اخلاقی جامعه، مشارکت حداکثری نسبت به حکمرانی و تصمیم‌سازی مبتنی بر عقلانیت، عدالت و اخلاق اشاره کرد.

۴. ضرورت‌های الگوی توسعه

الگوی توسعه از نظرگاه امام خمینی برای نیل به آرمانشهر خود لاجرم از تحقق ضرورت‌هایی است که بدون دستیابی به آنها امکان نیل به آن مدینه فاضله میسر نمی‌باشد. این ضرورت‌ها عبارتند از: عدم تباین الگو با مسلمات و قطعیات قرآنی و روایی، وجود نظام سیاسی دین‌بنیاد، پیوند دین با سیاست و مشارکت سیاسی، هم‌پیوندی توسعه مادی با توسعه معنوی، محوریت هنجار عدالت در تدوین الگوی توسعه، عقلانیت، توسعه سیاست اخلاقی، اجتهاد فقیهانه روزآمد، رعایت مصالح عامه، اجتماعی‌سازی کنش عمومی برای گفتمان‌سازی در حوزه توسعه و فرهنگ مصرف میانه‌روانه در میان توده‌های جامعه.

۵. غایات الگوی توسعه

یکی از مهم‌ترین موضوعات در اندیشه توسعه‌گرایانه امام خمینی، غایت و مطلوب مورد جستجو از اندیشه توسعه است. از نظرگاه ایشان، توسعه در معنای غربی به معنای نیل به آسایش و مطلوبیت‌های زیست مادی، در پایین‌ترین درجه نگاه غایت‌نگر اندیشه اسلامی قرار دارد چراکه در نگاه امام خمینی، واقعیت هستی ترکیبی از ماده و معناست و جهان ماده تنها صورتی نازل از حقیقت هستی است و هر نوع برنامه‌ریزی و طرح نظری می‌بایست ناظر به تأمین حیات طیبه انسانی در دو نشئه مادی و جهان پساماده یا عالم غیب و شهود باشد. بر این اساس، الگوی توسعه می‌بایست با هدف تعمیق فرهنگ توحیدی، و توسعه جامعه اخلاقی بر اساس ضرورت‌های روانشناختی، عناصر فرهنگ اسلامی و با تأکید بر ابعاد وجودی مختلف انسان، با نگاه تجربه تاریخی تمدنی و به دور از چالش‌های الگوهای غیربومی طرح‌ریزی شود.

منابع

- اسم‌حسینی، غلامرضا (۱۳۹۰). نقش محوری انسان کامل در توسعه سیاسی متعالیه در اندیشه سیاسی امام خمینی، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، (۱)، ۱۲۴-۱۰۹.
- اسم‌حسینی، غلامرضا؛ لکزایی، نجف (۱۳۹۹). مبانی اخلاقی توسعه سیاسی در اندیشه امام خمینی، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، (۳)، ۵۴۳-۵۶۴.
- اسماعیل‌زاده، محمد (۱۳۸۹). بررسی مبانی و مفهوم توسعه از دیدگاه امام خمینی به منظور تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، معرفت، (۱۰)، ۶۶-۴۷.
- اسماعیلی، محمدمهدی (۱۳۹۴). مبانی اندیش‌های در تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با تأکید بر سیره علمی و عملی امام خمینی، جستارهای سیاسی معاصر، (۴)، ۲۹-۱.
- افخمی اردکانی، مهدی (۱۳۹۰). الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در اندیشه امام خمینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه یزد.
- جبارزاده، وحید؛ محمدعلی تباریانی، مهدی؛ حسین‌نیا، هادی (۱۳۸۹). ضرورت توجه به توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی، مطالعات فرهنگ - ارتباطات، (۱۰)، ۷۸-۵۱.
- جمشیدی‌ها، غلامرضا؛ یوسفوند، سامان؛ نظری‌نیا، مهناز (۱۳۹۴). گفتمان انقلاب اسلامی در ادبیات توسعه؛ با تأکید بر اندیشه اجتماعی امام خمینی، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۵)، ۱۴۳-۱۶۶.
- جهانیان، ناصر (۱۳۸۰). نقش دولت در توسعه از دیدگاه امام خمینی، اقتصاد اسلامی، (۳)، ۷۴-۵۵.
- خسروی، رضا (۱۳۹۴). مناسبات قلمرو فرهنگ و توسعه سیاسی با تأکید بر دیدگاه امام خمینی و آیت‌الله جوادی آملی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- دانش‌پور، افتخار (۱۳۹۴). اصول حاکم بر مصرف در جهت رشد و توسعه پایدار بر مبنای اندیشه امام خمینی، پژوهشنامه متین، (۶۷)، ۹۴-۷۳.
- دشتی، محمد (۱۳۹۱). مقایسه تطبیقی جایگاه عدالت در نظریه توسعه از دیدگاه اسلام و لیبرالیسم با تکیه بر نظریات امام خمینی و جان رالز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه رازی.
- دشتی، محمد (۱۳۹۲). مبانی معرفتی توسعه سیاسی در انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر خوانش امام خمینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- رضایی، علیرضا (۱۳۸۹). شاخصه‌های توسعه از منظر اسلام، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و امام خمینی، معرفت سیاسی، (۱)، ۱۲۵-۱۴۸.

رفیعی، عطاءالله (۱۳۹۵). ماهیت پیشرفت اسلامی در اندیشه امام خمینی، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، (۱۷)۵، ۶۰-۹۲.

زروانی، جواد (۱۳۹۰). مؤلفه‌های توسعه فرهنگی از منظر امام خمینی با تأکید بر آموزه‌های ملی و بومی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. سواد، عصمت (۱۳۹۴). مدیریت فرهنگی و توسعه از دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه متین، ۱۷(۶۸)، ۲۳-۴۲.

عبداللهی، محسن (۱۳۹۲). ناسایی مبانی نظری گفتمان اسلامی توسعه با محوریت آموزه‌های دینی و اندیشه‌های سیاسی امام خمینی، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۱(۲)، ۱۱۳-۱۳۲. عربشاهی کریزی، احمد (۱۳۹۴). تبیین مدل تعالی از دیدگاه امام خمینی (با استفاده از استراتژی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد)، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۴(۱۴)، ۲۷-۴۴. فوزی، یحیی؛ معینی‌پور، مسعود (۱۳۸۸). مبانی و اهداف توسعه سیاسی از دیدگاه امام خمینی، مطالعات انقلاب اسلامی، ۶(۱۹)، ۹۰-۶۳.

کلاتری، عزیز (۱۳۸۹). نگاهی جامعه‌شناختی به آموزه‌های فقهی امام خمینی درباره مصلحت عمومی و تأثیر آن بر روحیه پیشرفت در ایران امروز، مطالعات جامعه‌شناختی، ۱۷(۳۷)، ۵۵-۹۰. کلاتری، عزیز؛ عبری، موسی (۱۳۹۳). مطالعه جامعه‌شناختی نقش مذهب در توسعه بومی مستقل، در ایران بعد از انقلاب، با تأکید بر آموزه‌های فقه سیاسی امام خمینی، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۴(۲)، ۱۹۳-۲۳۳.

گراوند، مجتبی؛ پروانه، فرهاد (۱۳۹۷). توسعه فرهنگی و بررسی ویژگی‌ها، ابعاد و اهداف آن از دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه متین، ۲۰(۷۸)، ۱۴۵-۱۲۷. لکزایی، نجف؛ اسم‌حسینی، غلامرضا (۱۳۹۱). الگوهای توسعه سیاسی با تأکید بر اندیشه امام خمینی، مطالعات انقلاب اسلامی، ۹(۲۹)، ۶۰-۳۵.

معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۰). مؤلفه‌ها و شاخصه‌های توسعه سیاسی از دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه متین، ۱۲(۴۹): ۹۸-۷۳.

مقیم، سید محمد (۱۳۹۱). الگوی مدیریت توسعه بر مبنای ارزش‌های اسلامی: سیری در دیدگاه‌های امام خمینی، مدیریت دولتی، ۳(۸)، ۱۷۸-۱۵۱.

ملک‌زاده، فهیمه (۱۳۹۵). نقش اشتغال زنان در توسعه جامعه با رویکردی بر دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه متین، ۱۸(۷۲)، ۱۷۳-۱۴۹.

یوسفی‌نژاد، علی؛ عزتی، مرتضی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران (برنامه سوم و چهارم) بر مبنای نظریه توسعه‌های استخراج‌شده از دیدگاه امام خمینی، اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۵(۱۷)، ۱۲۳-۱۵۱.

Creswell J(2005). Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

Gall M, Gall J, Borg W (2003). Educational reserch: An introduction. 6th ed. New York: Pearson Education.

Lee J(2001). A grounded theory: Integration and internalization in ERP adoption and use. Lincoln: University of Nebreska.

Strauss A, Corbin J(2012). Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. 3th ed. California: Sage Publication.